

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 271.222

Запорожець В.А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ УАПЦ ЗА ПАТРИАРХА ДИМИТРІЯ (ЯРЕМИ)

У статті детально висвітлюється основні аспекти та специфіка функціонування УАПЦ за часів предстоятельського служіння патріарха Димитрія (Яреми). Автором виділяється два періоди в даний період, а саме 1993-1997 рр. і 1997-2000. Перший, на думку дослідника пов'язаний з інституалізацією УАПЦ в контексті діалогу з УПЦ КП, а другий обумовлений стабільним існуванням та розростанням церкви внаслідок збільшення числа духовенства, храмів та епархій.

Ключові слова: УАПЦ, патріарх Димитрій (Ярема), УПЦ КП, православ'я, Україна.

Запорожець В.А. Особенности внутрицерковной жизни УАПЦ ПО Патриарха Димитрия (Яремы). В статье подробно освещаются основные аспекты и специфика функционирования УАПЦ во времена предстоятельского служения патриарха Димитрия (Яремы). Автором выделяется два периода в данный период, а именно 1993-1997 гг. И 1997-2000. Первый, по мнению исследователя связан с институализацией УАПЦ в контексте диалога с УПЦ КП, а второй обусловлен стабильным существованием и разрастанием церкви вследствие увеличения числа духовенства, храмов и епархий.

Ключевые слова: УАПЦ, патриарх Димитрий (Ярема), УПЦ КП, православие, Украина.

Zaporozhets V. Features of internal church life of uaoc under patriarch dymytriy (yarema) The article highlights the main aspects and specific features of the UAOC functioning during the epoch-making of Patriarch of Kyiv and all Rus'-Ukraine Dymytriy (Yarema). The author identifies two periods in a given period, namely 1993-1997 and 1997-2000. The first, according to the researcher, is related to the UAOC institutionalization in the context of a dialogue with the UOC-KP, and the second is due to the stable existence and growth of the church due to the increase in the number of clergy, temples and dioceses.

Key words: UAOC, Patriarch Dymytriy (Yarema), UOC-KP, Orthodoxy, Ukraine.

Актуальність теми нашого дослідження обумовлена тим, що в українському суспільстві дедалі більше відчувається значущість релігійних організацій в громадському житті. Особливо потужно це стало проявлятися внаслідок Революції Гідності та збройного конфлікту з РФ, що наразі відбувається на сході України. Релігійні організації опинилися у ситуації, коли потрібно проявити свою чітку громадянську, національну позицію стосовно подій, що розгортались на наших теренах у 2013-2014-х рр. Відтак наразі стає все більш доцільним аналіз історії та функціонування традиційних релігійних течій в українському соціумі. Це, безумовно, стосується і Української Автокефальної Православної Церкви (надалі УАПЦ).

Варто відзначити, що хоча наявні у науковій літературі дослідження з історії та сучасності УАПЦ Н. Белікової [1], І. Власовського [2], О. Воронина [3], Ю. Лінника [4], В. Єленського [5], В. Петрушко [6], Л. Прокопчук [7], Д. Степовика [10] та інших, проте в них фактично відсутній цілісний аналіз особливостей функціонування даної релігійної конфесії за часів патріарха Димитрія (Яреми).

Відповідно **метою** пропонованої статі є висвітлення еволюції внутрішньої інституалізації УАПЦ під керівництвом патріарха Димитрія (Яреми).

Передусім варто зазначити, що коли відбулась кончина Патріарха Мстислава (Скрипника) у 1993 р в юрисдикцію Української Автокефальної Православної Церкви повернулося тільки два архієрея УАПЦ, а саме архієпископ Львівський Петро (Петрусь) та єпископ Білоцерківський і Уманський Михайло (Дуткевич). Перед цим, трохи раніше, в грудні 1992 р., архієпископ Петро (Петрусь) розпорядженням Патріарха Мстислава (Скрипника) був призначений на одну з ключових посад у церкві, а саме керуючим справами УАПЦ. Дана подія передбачала фактичне керівництво ним УАПЦ в той період, коли первосвяtitель був поза межами України.

Відтак, після смерті патріарха Мстислава *de-jure* та *de-facto* тимчасово очоливши УАПЦ архієпископ Петро (Петрусь) приступив до збільшення вищої церковної ієрархії шляхом заміщення вакантних єпархій, а відповідно проведення нових хіротоній в єпископський сан. Так, влітку 1993 архієпископом Петром (Петрусем) та єпископом Михайлом (Дуткевичем) відбулась хіротонія двох церковних ієрархів – єпископа Луцького і Волинського Феоктиста (Пересада) та єпископа Харківського і Полтавського Ігоря (Ісіченко).

Разом з тим варто відзначити, що у 1993 р. в Українській Православній Церкві США і Діаспори (УПЦ США і Діаспори) на місце покійного патріарха Мстислава був обраний митрополит Іринупольській Костянтин (Баган). Новий предстоятель, на відміну від попередника, взяв курс на дистанціювання від УАПЦ і одночасне зближення з Вселенським Патріархатом. Поступово вже навесні 1995 р. Константинополь прийняв УПЦ США і Діаспори на правах митрополії в свою юрисдикцію.

Через дану ситуацію яка склалась, вище церковне духовенство УАПЦ було змушено обирати самостійно патріарха Київського і всієї України без єпископату американських єпархій Української Автокефальної Православної Церкви (тобто від УПЦ США і Діаспори). Саме протоієрей Володимир Ярема, на думку тодішніх церковних ієрархів УАПЦ, був найбільш гідною кандидатурою на цю посаду. Відповідно до цього у серпня 1993 року був пострижений у чернецтво з іменем Димитрій, а вже 5 вересня того ж року був рукопокладений у єпископський сан

14 жовтня 1993 року відбулась інтронізація єпископа Димитрія (Ярема) в сан патріарха Київського і всієї України. Чин відбувся після того як 7 вересня 1993 року на Другому Помісному Соборі УАПЦ був обраний патріарх Димитрій (Ярема).

Першочерговими своїми завданнями новий Предстоятель УАПЦ вбачав не стільки в міжцерковному векторі, скільки у внутрішній інституалізації. Відтак, він почав вирішувати проблеми, які були пов'язані з юридичним статусом та адміністративним устроєм УАПЦ.

Справа в тому, що на той час, а саме з липня 1992 р. УАПЦ не мала офіційної державної реєстрації, що спричиняло суттєве обмеження її релігійної діяльності. Дилемою було те, Рада у справах релігій України у 1992 р. провела реєстрацію Київського Патріархату з визнанням за ним правонаступництва від УАПЦ, проте це не було прийнято першоієрархами УАПЦ, ні Мстиславом (Скрипником), ні Димитрієм (Яремою).

Відповідно до цього Предстоятелі УАПЦ намагалися здобути повторну реєстрацію Статуту церкви в редакції 1990 року, проте, на жаль, їх зусилля були марними. Це було обумовлено, в першу чергу, тим, що тодішня влада України надавала всіляку підтримку Київському Патріархату, тим самим спеціально затримуючи, а відтак ускладнюючи процедуру реєстрації УАПЦ. Тільки влітку 1995 був нарешті офіційно зареєстрований Статут УАПЦ.

В даному контексті необхідно підкреслити, що в цей же рік стали проявлятися тенденції до зближення УАПЦ та УПЦ КП з перспективою у майбутньому об'єднання їх в єдину церковну організацію. Про це було усно домовлено між Предстоятелем УАПЦ патріархом Київським Димитрієм (Яремою) та тодішнім Предстоятелем УПЦ КП патріархом Київським Володимиром (Романюком).

Однією з головних умов об'єднання першоієрархи бачили в тому, щоб скласти с себе усі предстоятельські повноваження та обрання нового патріарха Київського і всієї України. Проте внаслідок раптової смерті патріарха Володимира (Романюка) у липні 1995 р., фактичне керівництво УПЦ КП перейшло до місцеблюстителя патріаршого престолу, а саме до митрополита Київського Філарета (Денисенка).

У цей час для багатьох стало очевидно, що митрополит Філарет бачить своє майбутнє в якості нового Предстоятеля УПЦ КП в сані патріарха Київського і всієї України. Однак деспотичний характер Місцеблюстителя Патріаршого престолу відштовхував від нього багатьох послідовників Київського Патріархату і вкрай ускладнював перспективи об'єднання УАПЦ і УПЦ КП в єдину Помісну Церкву.

Обговорення ситуації, що склалася сталося на розширеному Архієрейському Соборі УАПЦ, що проходив 12 жовтня 1995 г. Цей Собор прийняв рішення звернутися з офіційним листом до Київського Патріархату і закликати митрополита Філарета (Денисенка) до відведення своєї кандидатури з гарантіями неодмінного складення повноважень і Предстоятелем УАПЦ патріархом Київським Димитрієм (Яремою). Однак митрополит Філарет проігнорував як вже існуючі домовленості між патріархами УАПЦ і УПЦ КП, так і звернення Архієрейського Собору УАПЦ. Врешті-решт, на противагу всьому 20 жовтня 1995 року він скликав Помісний Собор УПЦ КП, на якому був обраний новим її Предстоятелем в сані патріарха Київського і всієї Руси-України.

Така ситуація спричинила два моменти:

- відклало на невизначений термін перспективу об'єднання УАПЦ і УПЦ КП;
- багато противників цього обрання з числа послідовників Київського Патріархату в знак свого протесту взагалі перейшли в юрисдикцію УАПЦ.

Серед ієрархів УПЦ КП, які перейшли в єпископат УАПЦ з названої причини, виявилися наступні особи:

митрополит Галицький і Івано-Франківський Андрій (Абрамчук);
архієпископ Тернопільський і Бучацький Василь (Боднарчук);
єпископ Ніжинський і Брацлавський Роман (Балашуком);
єпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Мефодій (Кудряков).

В результаті приєднання вищеназваних церковних ієрархів чисельність церков УАПЦ збільшилася майже вдвічі (з 616 до 1209).

В контексті збільшення канонічної території УАПЦ влітку 1996 р з благословення патріарха Димитрія (Яреми) відбулося створення в межах Російської Федерації автономної структури даної релігійної організації, що отримала найменування Російська Істинно-Православна Церква (РосПЦ). У тому ж році ієрархами УАПЦ для РосПЦ були висвячені нові церковні ієрархи, а саме єпископ Московський і Коломенський Іоанн (Модзалевський) та єпископ Санкт-Петербурзький і Староруський Стефан (Ліницький).

Проте ця частина УАПЦ недовго проіснувала в її складі. Вже у 1997 р від Російська Істинно-Православна Церква повністю відокремлюється від УАПЦ. Протестуючи проти такого рішення, прийнятого більшістю єпископату РосПЦ, архієпископ Московський і Коломенський Іоанн (Модзалевський) покинув дану релігійну організацію і перейшов безпосередньо у підпорядкування патріарха Димитрія (Яреми).

Повертаючись до тогочасних українських церковних реалій, необхідно відзначити, що колишні єпископи УПЦ КП, які приєдналися восени 1995 року до УАПЦ сприймали свій крок не просто як перехід в іншу церковну юрисдикцію, а саме як реалізацію домовленості патріархів Димитрія (Яреми) та Володимира (Романюка) по об'єднанню двох релігійних організацій.

В результаті цього восени 1995 року єпископами УАПЦ і колишніми ієрархами УПЦ КП був підписаний «Акт об'єднання Церков», тим самим патріарх Димитрій (Ярема) гарантував складання з себе патріаршого звання на майбутньому Помісному Соборі УАПЦ. Необхідно наголосити на тому, що, на нашу думку, не викликає жодних сумнівів, що архієреї, які виступали від імені Київського Патріархату, не володіли юридичними і церковними повноваженнями, необхідними для об'єднання УПЦ КП з УАПЦ. Дана обставина у багатьох викликала цілком обґрунтовані сумніви в безпосередній правочинності «Акту злуки Церков».

Після підписання «Акту злуки Церков» послідовники УАПЦ розділилися на дві партії. Більшість єпископів визнавало злиття УАПЦ і УПЦ КП доконаним фактом, однак єпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко) категорично був проти цього, наголосивши на тому, що дійсне та канонічне об'єднання може бути здійснено тільки на Помісному Соборі УАПЦ і в присутності тих осіб, які володіють правами приймати рішення такого рівня. У листопаді 1995 року він провів у Харкові збори східноукраїнського духовенства, на якому «Акт об'єднання Церков» був

охарактеризований лише як декларація намірів щодо об'єднання, що вимагає обов'язкового загальноцерковного соборного підтвердження.

Бажаючи вирішити питання на свою користь, група прихильників «Акту злуки Церкви» провела 6 серпня 1996 р Церковний Собор, на якому було проголошено об'єднання УАПЦ і УПЦ КП в єдину релігійну організацію, що отримала найменування Українська Автокефальна Православна Церква Київського Патріархату (УАПЦ-КП). Оскільки цей Собор не включав в себе всю церковну повноту УАПЦ, то багатьма він був сприйнятий виключно як спроба церковного перевороту з метою усунення патріарха Димитрія. Останній у своїй заяві «Про прагнення ліквідувати УАПЦ в Україні», опублікованій 14 вересня 1996 р оголосив про те, що ситуація яка виникла, спонукає його відмовитися від давнього бажання скласти патріарші повноваження.

Восени 1996 року в результаті створення УАПЦ-КП, розростається внутрішнє протистояння в УАПЦ, адже патріарх Димитрій заборонив у священнослужінні і почислений за штат лідера внутрішньоцерковної опозиції в УАПЦ митрополита Львівського Петра (Петруся).

18 жовтня 1996 року прагнучи завершити розпочате, прихильники «Акту злуки Церков» з числа як колишніх ієрархів УПЦ КП, так і більшості архієреїв УАПЦ провели Церковний Собор УАПЦ-КП, на якому оголосили про усунення патріарха Димитрія (Яреми) та обрання митрополита Тернопільського Василя (Боднарчук) у якості Місцєблюстителя патріаршого престолу УАПЦ-КП. Крім того, послідовний противник «Акту злуки Церков» єпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко) був оголошений забороненим у священнослужінні.

Таким чином, на листопад 1996 року чітко був виражений внутрішній розкол в УАПЦ. В результаті події поділу в складі даної релігійної організації залишилося всього лише три архієрея:

- патріарх Київський і всієї України Димитрій (Ярема);
- єпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко);
- єпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Мефодій (Кудряков).

Натомість у складі новоствореної Української Автокефальної Православної Церкви Київського Патріархату виявилось більшість колишніх церковних ієрархів УАПЦ:

- митрополит Тернопільський і Буцацький, Місцєблюститель патріаршого престолу УАПЦ-КП Василь (Боднарчук),
- митрополит Галицький і Івано-Франківський Андрій (Абрамчук);
- архієпископ Луцький і Волинський Феоктист (Пересада);
- єпископ Ніжинський і Брацлавський Роман (Балашуком);
- єпископ Білоцерківський і Уманський Михайло (Дуткевич).

Вже 26 жовтня 1996 року відбувся Собор УАПЦ-КП названий його ініціаторами як «III Помісний Собор УАПЦ». На цьому церковному зібранні було соборно підтверджено обрання митрополита Тернопільського Василя (Боднарчука) Предстоятелем УАПЦ-КП з титулом Місцєблюстителя Патріаршого престолу, а також заборона в священнослужінні і зачислення за штат УАПЦ патріарха Димитрія (Яреми), єпископа Ігоря (Ісіченка) та єпископа Мефодія (Кудрякова).

Не визнавши легітимності «III Помісного Собору УАПЦ» патріарх Димитрій продовжив очолення УАПЦ тієї її частини, що визнавала його владу і призначив на вакантну посаду Керуючого справами УАПЦ єпископа Ігоря (Ісіченка). На початку листопада 1996 року для Львівської єпархії УАПЦ був висвячений єпископ Макарій (Малетич), який наразі вже є Предстоятелем даної релігійної організації.

Проте даний розкол в середині УАПЦ проіснував недовго. Наростання внутрішніх конфліктів призвело цю неканонічну релігійну організацію до повного розпаду трохи більше, ніж через півроку після її утворення. В кінці травня 1997 під головуванням патріарха Димитрія (Яреми) відбувся III Помісний Собор УАПЦ який об'єднав УАПЦ з УАПЦ-КП. На цьому Соборі також відбулося прийняття нового Статуту УАПЦ і прославлення в лику святих митрополита Київського Василя (Липківського) і інших засновників УАПЦ першої генерації (1921 г.).

Таким чином, ситуація стосовно вищої церковної ієрархії УАПЦ у 1997-1998 рр. можна наочно зобразити у вигляді наступної таблиці:

<i>Наявні архієреї УАПЦ</i>	<i>Виключені єпископи з УАПЦ</i>
патріарх Київський і всієї України Димитрій (Ярема),	митрополит Тернопільський і Бучацький Василь (Боднарчук)
митрополит Галицький і Івано- Франківський Андрій (Абрамчук)	митрополит Львівський Петро (Петрусь)
архієпископ Харківський і Полтавський Ігор (Ісіченко)	єпископ Білоцерківський і Уманський Михайло (Дуткевич)
архієпископ Московський і Коломенський Іоанн (Модзалевський)	єпископ Луцький і Волинський Феоктист (Пересада)
єпископ Ніжинський і Брацлавський Роман (Балащук)	
єпископ Львівський Макарій (Малетич)	
єпископ Тернопільський і Подільський Мефодій (Кудряков)	
єпископа Черкаський і Кіровоградський Якова (Макарчука).	

Після 1997 року в УАПЦ нарешті настав період стабілізації, що супроводжувався зміцненням церковної структури, відкриттям нових єпархій і парафій, рукопокладенням нових ієрархів. В цей час внутрішнє життя УАПЦ вибудовується відповідно до свого чинного Статуту, що виражалося в регулярних проведеннях Архієрейських Соборів, звершенні архієрейських хіротоній тільки після затвердження єпископських кандидатур на тих чи інших єпархіальних зборах і т.д.

Розглянутий період сучасної історії УАПЦ був пов'язаний зі смертю патріарха Димитрія (Яреми), що сталася 25 лютого 2000 р. До цього менш, ніж за два місяці до своєї смерті, 1 грудня 1999 року, він склав свій заповіт, в якому застерігав УАПЦ від вибору нових «патріархів» і настійно рекомендував включити УАПЦ до складу

Української Православної Церкви в США, яка перебуває в складі Константинопольського Патріархату. Заповіт патріарха Димитрія багато в чому визначило подальшу історію УАПЦ, що відмовилася (і по нині) від інституту патріаршества та активізувала свої зусилля, спрямовані на входження в юрисдикцію Константинопольського Патріархату.

Отже, здійснивши детальний аналіз внутрішньоцерковного існування Української Автокефальної Православної Церкви під час патріаршества Димитрія (Яреми), можна зробити наступні висновки:

1) у даний період функціонування УАПЦ можна умовно виділити два періоди, а саме 1993-1997 рр. і 1997-2000 рр. Перший, на думку дослідника пов'язаний з інституалізацією УАПЦ в контексті діалогу з УПЦ КП, а другий обумовлений стабільним існуванням та розростанням церкви внаслідок збільшення числа духовенства, храмів та спархій.

2) Патріаршество Димитрія (Яреми) позначилось, з одного боку, як внутрішньоцерковними конфліктами, а, з іншого боку, розширенням церковної інфраструктури, що сприяло подальшому утвердженню УАПЦ на наших теренах вже під предстоятельством митрополита Мефодія (Кудрякова).

Література:

1. *Белікова Н. В.* Релігійні конфесії України (кінець 80-х – 90-і роки ХХ століття): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 234 с.
2. *Власовський І.* Нарис історії Української православної церкви: У 4 т., 5 кн. / І. Власовський. – К.: Либідь, 1998. – Т. 4: (ХХ ст.). – Ч. 2. – 399 с.
3. *Воронин О.* Комітет за відновлення УАПЦ на Україні / О. Воронин // Історичний шлях УАПЦ / Електронний ресурс / Режим доступа: <http://patriarchia.org.ua/istoriya-uapc-chastina-8-novitnye-vidrodzh/?lang=ru>
4. *Лінник Ю.* Трансформаційні процеси у православ'ї в часи українського державотворення (кінець хх – ххі ст.) / Ю. Лінник // Релігія та Соціум. – 2014. – №1-2 (13-14) – С.265 – 271.
5. *Єленський В. Є.* Релігійно-суспільні зміни в процесі посткомуністичних трансформацій: Україна в центрально-східноєвропейському контексті: Дис... докт. філос. наук / НАН України. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2003. – 434 с.
6. *Петрушко В.* Автокефалистские расколы в Украине в постсоветский период 1989-1997 / В. Петрушко. – М: ПСТГУ, 1998. – 255 с.
7. *Прокопчук Л.* Трансформаційні процеси в православних конфесіях України в 90-ті роки ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук / КНУ ім. Т. Шевченка. — К., 2005. – 202 с.
8. *Рощина Л. О., Тюльченко І. К.* Стан українського православ'я в перше десятиріччя незалежності України / Л.О. Рощина, І.К. Тюльченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014, вип. XXXVIII – С. 255-259.
9. Сучасна релігійна ситуація в Україні / НАН України. Ін-т філософії. Відділення релігієзнавства; Ред. кол.: П. І. Косуха (відп. ред.) та ін. — Ч. 1. — К., 1994. — С. 60.
10. *Степовик Д.* Патріарх Мстислав: життя и архіпастирська діяльність / Д. Степовик. – К.: Мистецтво, 2007. - 448 с.